2

చచ్చిన చావు

రాత్రి భోజనానికి బసవరాజు ఆ ఇరుకు వీధిలోంచి పోతుంటే సరిగ్గా రాందాసు ఇంటిముందు ముగ్గురొచ్చి ఎదురుగా అడ్డంగా నుంచున్నారు. ఐదుగురయ్యారు, పదిమందయ్యారు. వాళ్ళంతా రైతులు. చుట్టుముట్టేరు. ఒక్కడూ మాటాడ్డంలేదు. వాళ్ళ మనసుల్లో ఎంతటి క్రూరభావాలున్నాయో ఆ నిశ్శబ్దమే చెపుతోంది.

ఆరోజు మరికొంచెం ఎక్కువ చీకటిగా ఉంది. అసలే వర్షాకాలం. అందులోనూ తూర్పు కనుమల వారనున్న వూరు. పైన ఆకాశంలో మేఘాలు. అంచేత మరింత దట్టంగా చీకటి.

ఆవూర్లో యింకా ఆముదపు దీపాలే. హరికెన్ లాంతర్లు వున్నా అవి బయటికి కనిపించవు. లోపలెక్కడో ఉంటాయి. ఇళ్ళ ముందు పసువుల సాలలు. ఆమురికి, ఆకంపు, దోమలు, ఇరుకు ఇళ్లు. గాలీ వెలుతురూలేని బతుకు. మనుషులు మంచిగుడ్డలు వేసుకోరు. ఆడవాళ్ళు నిండుగా శరీరాన్ని కప్పుకోరు. జాకెట్లు వేసుకోరు. అన్నీ మూఢనమ్మకాలే. తుమ్మితేతప్పు, దగ్గితే తప్పు, గుడ్డిబతుకు. జీవితంలో ఆనందమంటే వీళ్ళకి తెలుసునా అనిపించింది. ఉత్తి అనాగరికపు మనుషులు అనుకునేవారు వాళ్ళ గురించి బసవరాజు.

సుమారు మూడునెలల క్రితం బసవరాజు ఆవూళ్ళో అప్పర్ ప్రయిమరీ స్కూల్ తెరవడంకోసం వచ్చినప్పుడు—మొదటిరోజునే తన కమ్యూనిస్టు స్నేహితునికి ఒక ఉత్తరం రాశాడు. ఈ వూరి నిండా అజ్ఞానమనే బురద, సంస్కార హీనమనే దుర్గంధం. పేద

రికం అనబడే కుష్ఠరోగం. జమీందారీ విధానం వలన ఏర్పడ్డ వ్యభి చారం. అసలు ఇక్కడ మనుషులు పూర్వతరాలకి చెందినవాళ్లూ కారు, ఈతరానికి చెందినవాళ్ళూ కారు. నిజంగా భయమేస్తోంది. కాని ఇట్లాంటి దగ్గర ఏమేనా మార్పు సాధించగలనేమో చూస్తాను. ఇక్కడ ఈ ప్రజల్లో కొత్త చైతన్యాన్ని మేల్కొల్పగలిగితే— నాకు నూటా ఏభై మంది పిల్లలు ఆసరాగా ఉన్నారు. వాళ్ళు నాకు ఆయుధాలు. ఆ ఆయుధాలనే ఉపయోగిస్తాను వూరిమీద అని రాశాడు.

తర్వాత బసవరాజు అంటే చాలా మంచివాడని వూర్లో అందరికీ తెలిసింది. మొదట్లో బసవరాజు కమ్యూనిస్టు అని అన్నప్ప టికి తర్వాత్తర్వాత బసవరాజు ఏ ఇస్టూకాడు అనుకున్నారు. అతడికి రష్యాకంటే అమెరికా అంటేనే ఎక్కువ ఇష్టం అని తెలుసు కున్నారు.

మరొకసారి ఓనెల దినాలు గడిచిన తర్వాత బసవరాజు రచ యిత మిత్రునికి ఉత్తరం రాస్తూ "ఈ వూర్లో రాజకీయాలున్నాయి. కమ్యూనిస్టుల కొడవలీ సుత్తి ఎర్రజండాలు మనకి కన్పిస్తాయి. కాం గ్రెసు జోడెడ్లు-కిందటి ఎలెక్షన్ల గుర్తులు-యింకా గోడలమీద కన్పి స్తూనే ఉన్నాయి. సమితి సర్పంచ్ కాంగ్రెసేనట. స్వతంత్ర పార్టీ కూడా ఉంది. పంచాయితీ బోర్డుమాత్రం స్వతంత్రపార్టీ అధీనంలో ఉంది. నీలం ఆకాశంలో ఒంటరి నక్షత్రం మిణుకు మిణుకుమంటోంది. వీళ్లు తెలివి తక్కువ్వాళ్ళు అనుకున్నాను గాని, అబ్బో, మనలాంటి వాళ్ళని వేలంవేసి అమ్మేయగలరు. ఇక్కడ మొన్నో కథ విన్నాను. క్విట్ ఇండియా తిరుగుబాటు రోజుల్లో రంగా నాయ కత్వాన చిన్నచిన్న రాజులవీ, మొఖాసాదారులవీ, జమీందారులవీ పధ్నాలుగు కోటలు ఒకేరాత్రి కాల్చారు. ఆ తిరుగుబాటులో పాల్గొ న్నాయన వాళ్ళబ్బాయి స్కాలర్‌షిప్‌కోసం వచ్చిచెప్పాడు.మనకంటే మన ముందుతరాల వాళ్ళే నయం. చాలా కష్టాలని ధైర్యంగా ఎదుర్కొన్నారు. ఆయన ఆ విప్లవం గురించి చెపుతోంటే 'ఎంత అదృష్టవంతుడు!' అనిపించింది" అని రాశాడు.

బసవరాజునిచూట్టానికి ఆదగ్గర్లో ఓ హైస్కూల్లో పన్జేస్తున్న ఓ మిత్రుడు-హిందీమేష్టరు వస్తే "ఈయన పెద్ద రైతుగారబ్బాయి. ఇంటర్మీడియట్ చదువుకున్నారు. మనకి ఈవూర్లో ఈయనద్దగ్గరే తెలుగు దినపత్రిక దొరకుతుంది. పేరు చెప్పడం మరిచాను. కోదండపాణిగారు." అని పరిచయం చేసిన తర్వాత "చదువుకున్న వాళ్లు ఎస్సెస్సెల్సీవరకూ ఓ పాతికమంది వరకూ ఉన్నారు. కాని ఏం లాభం? కనీసం దినపత్రిక కూడా చదవరు. దేశంలో ఏం జరుగుతూందో తెలీదు. వాళ్ళ చదువు పిచ్చివాడిచేతిలోని రాయిలా తయారయింది" అన్నాడు.

ఆవూర్లో ఆ చదువుకున్న కొద్ది మందికీ బసవరాజు తెలివి తేటలు గలవాడు అనిపించింది. స్కూల్లో పిల్లలకి కొత్త హెడ్మాష్టరు వచ్చిన తర్వాత ఆటలూ, చదువులూ ఎక్కువయ్యా యనిపించింది. వూర్లో వాళ్ళందరికీ స్కూలు కలకల్లాడు తోందనిపించింది.

ఒక సెలవురోజున వూర్లోవున్న మంచిదనబడే ఒక టీకొట్టు బెంచీలమీద పదిమంది గ్రామస్థుల మధ్య కూచుని తనకి తెన్నేటి విశ్వనాధమూ,వావిలాల గోపాలకృష్ణయ్యా, పుచ్చలపల్లిసుందరయ్యా, గౌతు లచ్చన్నా, ఇంకా కాంగ్రెస్ మినిష్టర్లూ తెలుసని చెప్పాడు బసవరాజు. ఆపేర్లు చెపుతోంటే ఒకాయన 'నెహ్రూగారిని చూశారా?' అని అడిగాడు. అప్పుడు బసవరాజు తన దగ్గరున్న ఆటోగ్రాఫ్ పుస్తకం గురించి చెపుతూ రాజాజీ, హీరేన్ ముఖర్జీ, జయప్రకాష్‌నారాయణ, మొరార్జీ, లోహియా, మీనన్, వాజ్‌పాయ్, వినోబా, డాంగే మొదలయిన నాయకుల పేర్లు చాలా చెప్పాడు. విదేశ రాజకీయ నాయకులనికూడా చాలామందిని చూశాడట! అక్కడున్న వాళ్ళ కెవ్వరికీ రచయితలంటే అర్థం కాలేదుకాని తెలుగు రచయితలు విశ్వనాథ, శ్రీశ్రీ, గోపీచంద్, చలం, కొడవటిగంటి, ఆరుద్ర, జంధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి, నారాయణరెడ్డి—వాళ్ళందరూ తనకి తెలుసుననీ, చూశాననీ చెప్పినప్పుడు చుట్టతాగుతున్న ఓఇరవై యేళ్ళ కుర్రాడు 'మేష్టరూ, నాగేసర్రావుని సూసినావా?' అని అడి

గాడు. సినిమాల గురించీ, స్టూడియోల గురించీ చెపితే ఆ అడిగి నాయన కళ్ళింతవి చేసుకుని చూశాడు. 'హెడ్మాష్టరు చిన్నోడు కాడు, మాగట్టి బుర్రే' అనుకున్నారు. ఢిల్లీలో, కలకత్తాలో, బొంబాయిలో, మద్రాసులో. హైదరాబాద్ లో, ఖర్గపూర్ లో ఆయనకి బంధువులూ స్నేహితులూ ఉన్నారని, ఆవూరి బ్రాంచి పోస్టుమాష్టర్ పట్నాయక్ కి తెలుసు. అతడి ద్వారా మరికొందరికి తెలుసు.

అలాంటి బసవరాజుని ఆరోజు ఆరాత్రి ఓ పల్లెటూరి రైతు ఇంటి ముందు అందరు అనాగరికులు భయంకరంగా చుట్టుముట్టారు, బసవరాజు భోజనానికి గదినించి బయల్దేరేముందు ఆయింటామె మామ్మ, 'ఇలా అనుకుంటున్నారు. ఉదయం ఈశ్వరాలయం నూతి దగ్గర ఇలా జరిగిందంట, నిజమేనా? మనుషులు మంచి వాళ్ళు కారు.' అని చెప్పింది.

బసవరాజుకి అప్పుడు తెలిసింది తప్పుచేసినట్టు. చాలా పెద్ద తప్పునే తను వొళ్ళు మరచి చేసినట్టు, అంతవరకూ అతడు మంచి పని చేస్తున్నాను అనుకున్నాడు.' ఆ అమ్మాయి రోజూ తను స్నానం చేసే వేళకే ఈశ్వరాలయం మెట్టమీదికి పిడకలు చేసుకోటానికి వస్తుంది. ఇట్లా చూపులతో చాలా రోజులు గడిచాయి. చివరికి ఈరోజు ఆ అమ్మాయిని పిలవాలనిపించింది. కోరిక ఆపుకోలేక పిలిచాడు. మాట్లాడాలనుకున్నాడు. ఇల్లాంటి అమ్మాయిని చేసుకోవడం సంస్కారమౌతుందని భావించాడు. ఇట్లాంటి అమ్మాయికి ఈజిప్టులో పిరమిడ్ల గురించీ, గ్రీకు శిల్పాల గురించీ, ఫ్రెంచి విలాస జీవితం గురించీ, టాగోర్ కథల గురించీ, అమెరికా ఆకాశపు భవనాలుగురించీ, జాజ్ సంగీతంగురించీ, చైనా గోడ గురించీ మొత్తం ప్రపంచం గురించీ చెప్పి గొప్పదాన్ని చెయ్యడం నిజమైన సంస్కారం అనుకున్నాడు.

ఆ పల్లెటూరు అమ్మాయిలో ఎల్లోరాలో కనిపించిన అపురూపమైన అందం వుందని ఆరోజు బసవరాజు గుర్తించాడు. ఆ ఉదయం నించీ బసవరాజుకి ఆ అమ్మాయి రూపు కళ్ళముందు కదలడం మొదలు పెట్టింది.

మామ్మగారు ఈ వార్త చెప్పి- ఆ ప్రశ్నవేసినప్పుడు బసవరాజు ఆనందం ఎక్కడో ఆక్షణంలోనే కూలిపోయి దుఃఖం ముంచుకొచ్చింది. ఆ అమ్మాయికి పెళ్ళయిందట! పెళ్ళయిందని కూడా ఎలా తనకి తెలీలేదో బసవరాజుకి ఆశ్చర్యం వేసింది. వెయ్యక వెయ్యక చాలా పెద్ద తప్పటడుగు వేశాడన్నమాట: ఆ తప్పటడుగు తిన్నగా అగాధంలోకే నెట్టుతోంది!

రాళ్ళనీ, చెట్లనీ, పాములనీ మొక్కే ఈ అనాగరికులంతా తన వేపు వేలెత్తి చూపుతారని, తన మీదికి ఉమ్ముతారని భయమేసి జడిసిపోయాడు. ఆ బాధతోనే హోటల్‌కిపోయి తినిరావాలని వెళ్తున్నాడు. సరిగ్గా వందగజాలు వెళ్ళాడో లేదో, ఆ చిక్కటి చీకటి సందులో, అదే వీధిలో, రాక్షసుల్లాంటి జనం గుమిగూడారు.

'ఏం మేష్టారూ' అని ఒకరెవరో మాటాడుతుంటే 'కొవ్వెక్కిందిరా' అని ఇంకోడు బూతులుతిట్టడం మొదలుపెట్టాడు. 'లంజకొడుకిని ఒకపోటు పొడిచ్చంపండి, సూస్తన్నారింకా!' అని మరోడు ఉద్రేకాన్ని ఆపుకోలేకుండా మాటాడుతున్నాడు. 'ఈడొక హెడ్మాష్టరట, పిల్లలకి! ఇస్కూలికి! ఇకన ఆడపిల్లలమీద కూడా పడతాడు' అని యింకొకడు. 'సూస్తన్నారేవిటి ఎముకవిరగ్గొట్టక' అని ఇంకో మనిషి. తొందర చేస్తున్నారు. వాళ్ళ మధ్య రాందాసు లేకపోతే వాళ్ళు అన్నిమాటలు మాటాడేవారే కాదు. అందర్లోనూ కసి, కర్కశత్వం, పగ, ప్రతీకారవాంఛ, రోషం, ద్వేషం, అసహ్యం, ఈర్ష్య, పట్టపగ్గాల్లేని ఆగ్రహం.

సూరమ్మలాంటిపిల్ల ఆవూర్లోలేదు. అంత మంచిపిల్ల. ఆడపిల్ల అంటే ఆ పిల్లనే చెప్పుకోవాలి. ఆవూర్లో ఆయీడు పిల్లలెందరో వున్నారు. లేకేం? కాని సూరమ్మ అంటే ఆవూళ్ళో అందరికీ అభిమానం. ప్రేమ. రత్నంలాంటిపిల్ల. నిప్పులాంటిపిల్ల. పరాయి మగాళ్ళని కన్నెత్తి చూడదు. తన పనేమిటో తను చేసుకుపోతుంది. ఇంత చిన్నవయసులోనే శనివారాలూ, సోమవారాలూ, ఏకాదశులూ ఉంటుంది. అన్ని పండుగులూ చేస్తుంది. పెద్దలంటే ఆ అమ్మాయికి గౌరవం, భక్తీ వున్నాయి. పేదసాదలంటే ప్రేమా, దయా

ఉన్నాయి. అలాంటి మంచి ముత్తెంలాంటి పిల్లకు, గంగిగోవులాంటి పిల్లకు ఆరకంగా జరిగినందుకు విన్నవాళ్ళంతా బాధపడ్డారు. బసవరాజునీ, పట్నపోళ్ళ గుణాలనీ తిట్టారు. తెలిసిన వాళ్ళంతా వచ్చి సూరమ్మనీ, సూరమ్మ తలిదండ్రులనీ ఓదార్చి ఏవో హెచ్చరికలు కూడాచేసి, సూరమ్మ మంచితనాన్ని స్మరించుకుని వెళ్ళిపోతున్నారు.

నిప్పులోకినెట్టి జ్వాలల మధ్య సజీవ దహనం చేస్తున్నట్టయింది బసవరాజుకి. అంతలో అరవై యేళ్ళు దాటిన రామదాసు మళ్ళీ 'ఏమ్మేష్టరూ?' అని అడగబోయాడు.

"తప్పయిపోయింది. ఇంకెప్పుడూ చేయను. క్షమించండి సార్" అన్నాడు. ఆమాట అన్న తర్వాత అతడికి మరింత బాధ కలిగింది. బ్రతుకుమీది తీపికొద్దీ గౌరవాన్ని మంటకలిపి, చదువూ సంస్కారమూలేని అనాగరికులైన పశువుల్లాంటి వాళ్ళని క్షమాపణ అడగటమూ, తప్పయిందని ఒప్పుకోవడమూ, వాళ్ళ జాలీ, సానుభూతీ కోరడమూ, వాళ్ళ దయాధర్మాలతో బ్రతకడమూ అవమానకరంగా ఉంది. ఆ అమ్మాయిని పిలిచిన తప్పుకంటే, తప్పయిందనీ, క్షమించమనీ దయాభిక్ష వేడుకోవడం ఘోరమైన తప్పుఅనిపించింది.

అతనికి చెమటలు పోశాయి. కంపించిపోయాడు. పిరికివాడయిపోయాడు. ప్రాధేయపడ్డాడు. యాచించాడు. ఉన్నత గౌరవ శిఖరంనించి అప్రతిష్ట అధోలోకాలకి కూలిపోయాడు. సంస్కారి పోయి పశువయ్యాడు ఇప్పుడు ఈ నిమిషాన. ఉదయం ఈశ్వరాలయం నూతిదగ్గర.

బూతులు తిట్టి మనుషులని నెట్టుకుంటూ ముందుకు ఉరుకుతూ 'తప్పయిందా? సిగ్గులేదూ? థూ—తగల్నీయండి, తప్పేమిటో తెలిసొస్తాది పేణానికి. జడుస్తున్నా రెందుకురా' అని మరొకడు బలమైన చెయ్యెత్తాడు. రాందాసు వాడినిపట్టుకుని 'తప్పయిపోయిందన్నాడు గదా? వొదిలేయండ్రా. వొదిలేయండి. మేష్టారూ, యెల్లు. బుద్ధితెచ్చుకొని మంచోడిగా బతుకు. యెల్లు. యెల్లిపో,' అని రాందాసు అటూ ఇటూ ఆ గుంపుని తప్పించి దారిచూపాడు.

బసవరాజుకి అక్కడనించి కదిలి నడుస్తోంటే వెనక ఎవరో

వీపుమీద కత్తులతో పొడవటానికి సిద్ధంగా ఉండి వెంటాడుతున్నట్ట యింది. ఎలా వెళ్లాడో వెళ్ళాడు భోజనానికి. అది హోటల్ కాదు. పూర్వకాలపు పేదరాసి పెద్దమ్మ యిల్లులాంటి యిల్లు. ఆయింటిలో వయసు ష్ళిన ఒకామె ఉంది. ఆమె వండి అన్నం పెడ్తుంది. ఆవూళ్లో అప్పర్ ప్రయిమరీ స్కూలులోని మరో ఇద్దరు మేష్టర్లు, వియల్డబ్ల్యూ, ఫారెస్టుగార్డు లిద్దరూ మాత్రమే తింటారు. నెలకి ఇరవై రూపాయిలకి రెండుపూటలూ తిండిదొరుకుతుంది. వీథుల్లో ఉన్న మనుషులంతా వింతగా నిలబడి తననే చూస్తున్నట్టు అనిపించింది. అన్నం పెడ్తూ 'ముసలమ్మ' కొత్తగా చూసింది. తిండి ఒక్క మెతుక్కూడ తిన్లేకపోయాడు.

రేప్పొద్దున్న నూటా ఏభై మంది పిల్లల ముందు తలెత్తుకు నిలబడాలి. ఆదర్శాలు బోధించిన తను, హితోపదేశాలు చేసిన తను మేష్టర్లకి ముఖం చూపించాలి. ఆ మేష్టర్లు చూపే సానుభూతికీ, జాలికీ, దయకీ ఎదురుచూడాలి. వాళ్ళు బుద్ధులు చెపితే తలూపి వినాలి. కరణంతో ధైర్యంగా, నిజాయితీతో మాటాడే శక్తి యింక వుండదు. మనుషులని చూసి తప్పించుకుంటూ దొంగచాటుగా. నటిస్తూ నడవాలి. కోదండపాణి దగ్గర తలవాల్చుకోవాలి. ఫారెస్టు గార్డులు లంచాలు పుచ్చుకోవటం గురించి యింక మాటాడకూడదు, ప్రెసిడెంటు రెడ్డితో పదవుల్లో ఉన్న రాజకీయ నాయకుల అవినీతి గురించి నోరెత్తకూడదు. సారాయేపారం సాగిస్తున్న సత్తిన్నారాయణతో 'ఇంకోమంచిబిజినెస్ ఏదో చూసుకోకూడదూ?' అనకూడదు. షావుకారుతో 'ఓ సేట్‌జీ. లైసెన్స్ లేకుండా యీ మందు లమ్మకూడదండీ' అనటానికి వీల్లేదింక. "నీళ్ళు కలిపి పావలాకి సేరు పోయకపోతే ఆమంచి పాలేదో అర్ధరూపాయికే పొయ్యొచ్చుగా పాపమ్మా' అని పాలావిడతో చెప్పకూడదు. 'మంచోడు మామంచోడు' అన్న మొహాలన్నీ రేప్పొద్దున్న 'యీడేనా!' అని మొహాలు తిప్పుకుంటారు.

బసవరాజు మళ్ళీ అదేవీధిలోంచి అడుగు తీసి అడుగు వేసుకుంటూ నడిచి వెళ్ళాడు. అమ్మా, నాన్నా గుర్తుకొచ్చారు. తెలిస్తే

ఎంత బాధపడతారో! ఎంత సిగ్గుపడతారో! ఎంత అవమాన పడతారో! పెళ్ళి చేస్తామంటే వద్దన్నారు. తను స్వంతంగా చేసుకుంటా నన్నాడు. తనకి ఎవరో వెతికి పెళ్ళాన్ని ఇవ్వకూడదనుకున్నాడు. తను కుంటికాడు, గుడ్డికాడు, అంద వికారి కాడు. రోగికాడు. చేత కానివాడుకాదు. తనకి ఒక యోగ్యురాలు దొరక్కపోదు. స్వంత వ్యక్తిత్వంలేని వాళ్ళకి మల్లే డబ్బుచూసి, ఆస్తి చూపి, కులం పేరు చెప్పి, ఉద్యోగం హోదాచెప్పి, ఇతర్ల చేత పొగిడించుకుని. ఆశచూపి చేసుకోవాల్సిన అవసరం తనకేం లేదు. జీవితంలో యోగ్యురాలుగా, తోడుగా, మనసిచ్చిన మనిషిగా, మర్యాదస్తురాలిగా, ఎవరు దొరికితే వారిని, ఎప్పుడు దొరికితే అప్పుడు చేసుకోవాలనుకున్న బసవరాజు ఈరోజు ఆలాంటి పని చేశాడు. కులా లెందుకున్నాయో అప్పు డతడికి తెలిసింది. పెళ్ళిళ్ళెందుకు పెద్దలు చేస్తారో అప్పుడతడికి బోధ పడింది. ఇన్ని ఆచారాలెందుకో, యిన్ని విందులెందుకో అప్పు డతడికి అర్థమయింది. స్వీయరక్షణ కోసం, తమ తప్పులని కప్పి పుచ్చుకోవడం కోసం, ఇతర ఈర్ష్యాసూయలని తొలగించడం కోసం ఈ తంతు అంతా అనుకునేవాడు బసవరాజు. కాని ఈరోజు—

బసవరాజుకి 'తను మంచివాడు' అనే స్వీయాభిప్రాయం ఉంది. వాళ్ళ నాన్నగారు ఒక హైస్కూల్లో హెడ్మాష్టరు. ఆయనకి రాజకీయాలంటే ఇష్టం. వాళ్ళమ్మగారు బాగా చదువుకున్నామె. యూనివర్శిటీ డిగ్రీలు లేవామెకు. కాని సంగీతం, సాహిత్యం ఆమెకి బాగా ఇష్టం. బాగా పాడతారామె. తలిదండ్రుల సంస్కా రంలో అతడు చిన్నప్పటినించి మంచిగానే పెరిగాడు. మంచివాడుగా గుర్తింపబడ్డాడు. ఆతడు కాలేజీలో చదువుతున్న రోజుల్లో ఎవరో గోపరాజు రామచంద్రరావు గురించి చెప్పారు. గోరాకీ గాంధీజీకీ జరిగిన వాద ప్రతివాదాల గురించి చెప్పారు. ఆయన్ని చూడాలని పించింది. చూశాడు. చార్వాకుడి గురించి ఒక ప్రొఫసర్ చెప్పాడు కాలేజీలో, విన్నాడు. పాశ్చాత్య జీవితం గురించి చదివాడు. పాశ్చా త్యులు పారిశ్రామికంగా, వైజ్ఞానికంగా చాలా అభివృద్ధి పొందారని పించింది, అమెరికాలా తమ దేశం గొప్పదవాలనుకున్నాడు.

బసవరాజు చాలా నిచ్చెనల నెక్కి పై అంతస్తుమీద ఉన్నా ననుకున్నాడు. మూఢనమ్మకాలతో, ఆలోచనా రహితమైన జ్ఞానంతో పశువులా బ్రతికిన రోజుల గురించి స్మరించుకునేవాడు. ఆ రోజు లన్నీ దుర్వినియోగమై పోయాయని బాధ కలిగింది. గౌరీ పౌర్ణమి వెన్నెల రాత్రులు వూళ్ళో జరిగే ఉత్సవాల్లో, వినోదాల్లో వేషాలు వేసీ, పాటలు పాడీ అతడు పాల్గొన్నాడు. దీపావళి రాత్రికోసం బాణ సంచాతయారు చేసుకుని చీకటి ఎప్పుడు పడుతుందా అని, నరకుణ్ని చంపిన సంతోషాన్ని ఎంత తొందరగా పంచుకోవడమా అని చీకటి కోసం ఎదురు చూసేవాడు. కార్తిక మాసంలో వేకువ జామునే లేచి నది ఒడ్డుకివెళ్లి అరటి దొన్నెల్లో దీపాలు ఉంచి, ప్రవాహంలో అవి వందలాది పోతూవుంటే ఆకాశంలో మెరుస్తున్న నక్షత్రాలని చూసి, చీకట్లో నది నడకసవ్వడి విని ఆ చీకట్లో ఆ చలిలో ప్రవహిస్తున్న నీటిలో స్నానం చేసి తడిగుడ్డలతో ఇంటికి వచ్చేవాడు. మాఘ మాసంలో వణికించే చలిలో, అక్కలతో, ఇరుగుపొరుగు పిల్లలతో వెళ్ళి మునిగి చీకటిలో చెట్ల, చుక్కల, ఆకాశంలోని మేఘాల అందాలు కళ్ళార్పకుండా చూసివచ్చేవాడు. సంక్రాంతి నెల అర్ధ రాత్రే లేచి మంటలువేసి జ్వాలల నృత్యం చూస్తూ పరవశించిపోయి, కోడి కూతలు విని, విచ్చుకున్న పూలమీది మంచుబిందువుల తళుకు చూసి ఆనందించేవాడు. శివరాత్రిపూట జాగారం చేసి, దేవాలయాల్లో హరికథలూ, భాగవతాలూ విని, వేకువనే స్నానం చేసి, పూజలు చేసి, దేవునిదగ్గర కొబ్బరికాయలు కొట్టి ప్రసాదం తిని, పగలంతా నిద్రపోయి పండగకోసం మళ్ళీ నిరీక్షించేవాడు. శ్రీరామనవమి పండుగదినాలన్నీ రాత్రులు ఎంతో హాయిగా, ఆనందంగా వుండేవి. ఎన్ని రకాల వింతలు! చల్లని హాయిగొలిపే గాలిలో మనుషుల రాపిడిలో నడవడం ఎంతో బాగాఉండేది. గ్రహణం రోజున సముద్రా నికిపోయి కెరటాలతో ఆడుకుని, ఆ కెరటాలమీద రంగుల నృత్యం చూసి వచ్చేవాడు. తులసికోటలోని పరిమళాల మొక్కని పూజిం చటం, నాగులచవితికి పుట్టల్లో పాలుపోయడం, మర్రిచెట్టు క్రింద త్రినాధవ్రతం చెయ్యడం, పెద్దలతో సింహాచలం, ముఖలింగం,

అరసవెల్లి, శ్రీకూర్మం యాత్రలకి వస్తానని పట్టుదల పట్టి, ఏడ్చి గెలుచుకోవడం, కనుమునాడు ఆవులనీ, గేదెలనీ, ఎడ్లనీ పూజించటం అవన్నీ ఒకప్పుడు చాలా గొప్పగా ఉన్నప్పటికీ ఇప్పుడు అర్థంలేని ఛాందసాలుగా కనిపించాయి. "భారతీయ జీవిత విధానం ప్రకృతి సౌందర్యంతో తాదాత్మ్యం చెంది, ఆధ్యాత్మిక అనుభూతి పొందడం, ఇంత ఉత్కృష్ట జీవితవిధానాన్ని ప్రపంచంలో ఏ జాతీ అభివృద్ధి చేసుకోలేదు" అని ఒకసారి ఒకాయన అంటే వెంటనే బసవరాజు "పశువులు ఈ ప్రపంచ సుఖదుఃఖాలకి అతీతంగా, నిర్వికల్పంగా వుంటాయని వాటిని ఋషులు అన్నట్టుంది మీ ధోరణి" అని ఖండించాడు. "ఏం, ఎందుకు ఎద్దు మాంసం తినకూడదు! మనదేశ సమస్యలు, ప్రపంచంలో మన సమస్యలు, ప్రపంచంలో మనదేశ గౌరవము, మన ప్రజల ఆరోగ్యమూ కంటే సనాతన మూఢవిశ్వాసమే పవిత్రమయిం దన్నమాట!" అని బాధపడేవాడు.

బసవరాజు కొత్త ప్రపంచం గురించి తెలుసుకున్న తర్వాత, ఇంగ్లీషు పుస్తకాలు చదువుకున్న తర్వాత, జీవితం గురించి భౌతికంగా, హేతుబద్ధంగా ఆలోచించడం మొదలుపెట్టిన తర్వాత తను పెరిగా డనుకున్నాడు. తనకి మంచి చూపు వచ్చిం దనుకున్నాడు. తను మనిషిలాగ బ్రతుకుతున్నా డనుకున్నాడు. తను బాగుపడ్డా డనుకున్నాడు.

అతడి కొత్తచూపు, అతడి మంచితనం, అతడి బాగు, అతడి ప్రగతి ఒక్కమాటలో, స్త్రీయౌవనందగ్గర, ఒక్కనిమిషంలోమంట గలిసిపోయిన స్థితి గుర్తుకొచ్చింది. ఎంత తప్పయిపోయింది! ఇప్పుడెలా లోకాన్ని చూడడం?

ఆ రాత్రి బసవరాజు ఒక్కడూ ఆ గదిలో కన్నీరుమున్నీరుగా ఏడ్చాడు.

బసవరాజుకి ఆ అమ్మాయి గుర్తుకొచ్చింది. ఆ అమ్మాయి పదహారేళ్ళది. తేనెరంగు శరీరం. అందంకంటే ఆరోగ్యం ఎక్కువ.

ఆమె చూపులకి, ఆమె నడకకి ఎక్కువ అందముంది. కొండ లోయల్లో, చెట్ల నీడల్లో ప్రవాహానికి ఉన్న అందం ఆమెది. ఆ అందానికి, ఆ చూపులకి, ఆ నడకకి, తన తెలివితక్కువ తనానికి, భ్రమకి, తొందరపాటుకి, ఉద్రేకానికి, తనకి తల్లీతండ్రి యిచ్చిన ఆరోగ్యాన్నీ, కుటుంబ మిచ్చిన మంచినీ, జీవిత పరిసరా లిచ్చిన ఆత్మబలాన్నీ, అనుభవా లిచ్చిన ధైర్యాన్నీ, సంస్కారాన్నీ, కర్మ జ్ఞతనీ బలిచ్చాడు.

అంత మంచి అమ్మాయి జీవితంమీద-పెళ్ళయిన ఆ అమ్మాయి జీవితంమీద యింతటి మసినిపులిమేశాడు. ఆమె నిర్మల జీవితంమీద బురద చిమ్మాడు. ఆమె అమాయికత మీద నిప్పులు కురిపించాడు. ఎంత తెలివితక్కువపని జరిగింది!

ఒక సామాన్యమైన పదహారేళ్ళ పిల్ల చూపులని అంత తప్పుగా, వక్రంగా అర్థం చేసుకున్న తను ప్రపంచంలోని దేన్ని నిజంగా, వాస్తవంగా అర్థం చేసుకున్నట్టు? ఏం అర్థమయినట్టు? అలా ఆలోచించగా బసవరాజుకి ప్రపంచం ఏమీ అర్థంకానట్టు, ప్రపంచానికి ఏమీ అర్థం లేనట్టూ బోధపడింది. అతడికి ఎందుకని తల్లి తమ్ముడంటే ఎక్కువ మమకారం చూపిస్తుందో అర్థం కాలేదు. అక్క "నీగురించి నాకేంబోధపడదురా" అని ఎందుకంటుందో అర్థం కాలేదు. నాన్న తమ్ముళ్ళతో చెప్పినట్టుగా తన కెందుకు ఏ విషయమూ చెప్పడో అర్థం కాలేదు. చెల్లెలు "నువ్వా, వదినొస్తేనా—మమ్మల్ని మరచిపోతా వన్నయ్యా" అని ఏ దురభిప్రాయంతో అంటుందోకూడా అర్థం కాలేదు.

బసవరాజుకి సైన్సు చూపించిన అనంత విశ్వమంతా కన బడింది. కోట్లకోట్ల నక్షత్రాలు. ఆ నక్షత్రాల్లో అతి చిన్న—అతి చిన్న నక్షత్రం సూర్యుడు. ఆ సూర్యుని చుట్టూ చిన్న చిన్నటి గ్రహాలు. ఆ గ్రహాల్లో ఒక చిన్నగ్రహం భూమి. ఆ భూమిమీద కోట్లాది ప్రాణులు. ఆ ప్రాణుల్లో ఒక చీమకూడా ఉంది. ఒక బసవ రాజుకూడా ఉన్నాడు. ఆ ప్రాణుల్లో చాలామంది బసవరాజులు ఉండి

మసి అయిపోయారు. ఇంకా చాలామంది బసవరాజులు వచ్చి చీకటిలో కలిసిపోతారు.

బసవరాజుకి అదేసమయంలో అతడు నేర్చుకున్న చరిత్ర పాఠాలుకూడా గుర్తుకొచ్చాయి. సర్వభోగభాగ్యాలూ, ఐశ్వర్యాలూ అనుభవించి చివరకి కిరాతకంగా,అమానుషంగా చంపబడ్డ రారాజులు చాలామంది గుర్తుకొచ్చారు. వాళ్ళ జీవిత చరిత్ర ఏరకంగా ప్రపంచానికి మిగిలిందీ అతడికి అర్థమయింది.

*　　　　*　　　　*

రంగు రంగుల మేఘాల్లోంచి కొత్తరోజు పసితనంతో ఉదయించింది. ఆ రాత్రి చాలా పెద్దవర్షం కురిసినట్టుగా ఉంది. పక్క తంతా తడిసిపోయింది. ఇళ్ళ పై కప్పులన్నీ యింకా తడితడిగానే ఉన్నాయి. వరినాటుల పొలాలు తెల్లటి నీటితో నిండిపోయి తొలి సంజ వెలుగుకి అద్దం ముక్కల్లా కనబడుతున్నాయి. వూరికి పడమటి దిక్కు కానుకొని మహేంద్రతనయ తొలి యౌవనంలా పారుతోంది. కొండలు ఆకుపచ్చగా, నిర్మలంగా, మౌనంగా, గంభీరంగా కనబడుతున్నాయి. ఆకాశం కడిగేసినట్టు నిర్మలంగా ఉంది.

ఆ ఉదయం సూరమ్మ తమ యింటిముందు ఆవులసాలలో పేడ లెత్తుతోంది. కాని ఆ పిల్ల మనసు మనసులో లేదు. రాత్రి మేష్టరుని కొట్టబోయారు. ఆ విషయం ఇంట్లో చెప్పినప్పుడు ఇంత రాద్ధాంతమౌతుందనుకోలేదు. ఆ పిల్ల మేనమామ ఒకాయన దగ్గర పొలం గట్టుమీద కన్పించాడు. మేష్టరు తనతో మాటాడ్డం విన్నాడేమో ననుకుంది. ఇంట్లో చెప్పకపోతే అమ్మ కొడుతుందని భయం కలిగింది. ఏ రకంగా చెప్పాలో తెలీక చెప్పింది. ఆ చెప్పడం యీ రకంగా అర్థం చేసుకున్నారు. అవసరమున్నా లేకపోయినా అందరూ జోక్యం చేసుకున్నారు. రాత్రి పాపం! ఆ మేష్టరు యెంత బాధ పడ్డాడో!

బసవరాజు అంటే ఆమెకి చాలా ఇష్టం. అతడు మంచివాడు.

ఈరోజు పిలిచినప్పుడుకూడా ఎంతో మర్యాదగా పిలిచాడు. ఆరాత్రి సూరమ్మకి నిద్ర పట్టలేదు.

వేకువనే అమ్మ లేచిపోయి చల్ల తిప్పుతుంది. పిన్ని లేచి వంట మొదలు పెడుతుంది, అయ్యా లేచి పాలు తీస్తాడు. చిన్నయ్యా లేచి పశువులకి కుడుతులు పెడతాడు. చిన్న పిన్ని కసువూడుస్తుంది. నాయనమ్మ పనులు పెత్తాయిస్తుంది. తాత పొలాలు చూసి రావటానికి వెళ్ళిపోతాడు. కంబార్లు కొందరు పొలం పనిమీద, మరికొందరు పశువులని మేతకి తోలుకునీ వెళ్ళిపోతారు. అత్త నదినించి నీళ్ళు మోసుకొస్తుంది. తను సాలల్లోని పేడలు తీసి ఈసురుడి కోయిల దగ్గర మెట్టమీద పిడకలు తడుతుంది. ఆకోయలదగ్గర నూతిగట్టు కానుకుని ఈసురుడు కనిపించినట్లుగానే మేష్టరు కనిపిస్తాడు.

వీథుల్లోంచి పశువులు వూరి బయటికి పోతున్నఆ తెల్లవారు ఝామున చల్ల తిప్పుతున్న శబ్దం ఆగిపోయింది. తల్లి వచ్చి సూరమ్మ చేస్తున్న పని సగంలో ఆపేసి యింటిలోపలికి తీసుకు పోయింది. వూర్లో పరుగులూ, తెల్లమొహాలూ, ఆశ్చర్యాలూ, అయ్యయ్యో! అనుకోవడాలూ—అన్నీ బాగా చూశాక చివరకి మేష్టరు ఉరిపోసుకున్నాడని అందరికీ తెలిసింది.

వేకువఝామునే లేచి రోజూమల్లే మామ్మగారు పిలిచారట. పలకలేదట. నిద్రపోతున్నాడు గాబోలని వూరుకుందిట: తర్వాత పాల మనిషి పాపమ్మ వచ్చి కేకేసింది. పలకలేదు. నిద్రపోతున్నాడేమో, రాత్రంతా నిద్రలేక తెల్లవారేక నిద్ర పట్టిందేమోనని మామ్మగారు పాలు తీసుకుని అతడి గదిలో పెట్టేయాలని లోపలికి వెళ్ళేసరికి మంచం మీద మనిషి కనిపించలేదు. మధ్యవాసానికి లుంగీ కట్టి, లుంగీకి బెడ్డింగ్ తాడు కట్టి, కుర్చీ పక్కకి తన్నేసి అతి భయంకరంగా కన బడ్డాడు. మామ్మ చాలా పెద్ద గావుకేక వేసింది. పాలమనిషి పాపమ్మ తిరిగిచూసి వచ్చింది. మామ్మ కొడుకూ, కోడలూ, చిన్నకూతురూ వచ్చారు. నాయిడొచ్చాడు. ప్రెసిడెంట్ వచ్చాడు. కరణం వచ్చాడు. మనుషు లెవర్నీ లోపలికి పోనివ్వద్దన్నాడు. మేష్టర్లొచ్చారు. పిల్ల

లంతా చూట్టానికి వీలులేక బయట గుంపులు గుంపులుగా నిలబడ్డారు. కోదండపాణి వచ్చాడు. సెట్టి వచ్చాడు. రాందాసు వచ్చాడు. ఫారెస్ట్ గార్డులు వచ్చారు. చిన్నిదోళ్ల వచ్చారు. పెద్దీదోళ్ళు వచ్చారు. ఎగువీదోళ్ల వచ్చారు. మనుషులే మనుషులు! ఆడా, మగా, అంతా, భయంతో, బాధతో, కన్నీటితో!

ఆ వూర్లో రంగాగారి నీలంరంగు పతాకంలోని నక్షత్రంగాని, సుందరయ్యగారి అరుణ పతాకంలోని కొడవలీ సుత్తిగాని, బ్రహ్మానందరెడ్డిగారి త్రివర్ణ పతాకంలోని ధర్మచక్రంగాని బసవరాజుని సరియైన సమయంలో రక్షించలేకపోయాయి. చార్వాకుడుగాని, గోరాగాని, అతడు చూసిన రాజకీయ నాయకులుగాని, చివరికి అతడికి బియ్యే బియీడీ పట్టాలతో యిచ్చిన బైబిల్ గ్రంథాలుగాని, అతడు ఆదర్శంగా పెట్టుకున్న అమెరికా అభ్యుదయంగాని వోదార్చలేకపోయాయి. అతడి విజ్ఞానమంతా భవిష్యత్తు దుఃఖమయంగా, నిస్సారంగా చూపింది.

బసవరాజు వేలాడుతున్నాడు.

మామ్మ గుండె బాదుకుని, చచ్చిపోయిన తన కుమారుడి గుర్తుకు తెచ్చుకుని ఏడుస్తోంది. ఆరాత్రి రాందాసు ఇంటిముందు అలా జరిగిందని తెలిసిం తర్వాత, మామ్మ, "అంతా మన మంచికే నాయనా! కష్టాలు మనిషికి రాకపోతే మానుకొస్తాయా? ఈళ్ళంతా పుణ్యాత్ములూ, నీవు ఒక్కడివే పాపాత్ముడువా? మనసు గట్టి చేసుకో" అని చెప్పాలనుకుంది.కాని చెప్పలేకపోయింది. ఆ మాటలు చెప్పుంటే ఈ ఘోరం జరిగేదికాదని ఆమె ఏడుపు. ఆమాటలు మంత్రంగా పనిచేసేవని ఆమె నమ్మకం.

బసవరాజు వేలాడుతున్నాడు.

"అయ్యయ్యో, అయ్యయ్యో!" "ఆ తల్లీతండ్రీ,ఎక్కడో?" "ఇప్పుడేం చేస్తారు? వాళ్ళకి కబు రెలాగ?" "మా దొడ్డ మనిషి" "బారికోడిని పోలీసుల్దగ్గిరికి పంపించినారట!" "కృష్ణమూర్తి

గారూ! మీరు ఇదే నిమిషం సైకిలేసుకుని పట్నమెల్లి, బస్సు పట్టుకుని వాళ్ళూరెళ్ళి యీ కబురు చెప్పి తీసుకురండి.'' ''మా దొడ్డ మనిషి. దించినకళ్ళు ఎత్తకుండా నడిచేవాడు.'' ''రాత్రి రాందాసు ఏం చేశాడంట?'' ''ఏమయితేం, నిండుజీవితం మునిగిపోయింది.'' ''ఆ, వాడి మనవరాలేమో పెద్ద పతివ్రత. ఈయనేమో పెద్ద నీతిమంతుడు'' ''మేష్టరొట్టి పిరిగ్గుండోడు. దీనికే ఇంత తేగం సేసుకోవాలా?'' ''నా నాయినా, నీ ముచ్చట్లు నా మనవడు రోజూ చెప్పేవోడురా. ఈ వూర్లో నీ ఆయువు తీరిపోయిందా? ఇక్కడ నీఋణం తీరిపోయిందా'' ''మరియాద పోయిందని మానుభావుడు మనసిరిసుకున్నాడు.'' ''తినే పిందే ముండ''. ''సీరాములుగాడు రైలుకింద తలెట్టి సచ్చిపోయి యింకా నెలకాలేదు. మళ్ళీ యిది.'' ''ఈ వూరికి శనిపట్టింది. ఎంత మంచోడు.'' ''పాతికే ళ్ళుంటాయా? పాపం! ఆ తలిదండ్రులకి తెలిస్తే!'' ''పాపిష్ఠిముండ పుణ్యాతుముణ్ని తినేసింది.'' ''ఆత్మ హత్య మహా పాపం!'' ''గాడిదగుడ్డు.'' ''చచ్చిం తర్వాత పాపమో పుణ్యమో ఎవడిక్కావాలి?'' ''ఇంత మంచిమనిషి పోయాడుగదా?'' ''నేను గోడలు దూకాను. అర్ధరాత్రి దాని మొగుడు నిద్రలేచిపోతే వాడిని పడగొట్టి పరుగు తీశాను.'' ''అంతే. మనిషి బతుకు అంతే.'' ''మగోడన్న తర్వాత ఆమాత్తరం రసికత్వం లేకపోతే ఎలాగ?'' ''పద్దనాబంగాడిని నాయిడు ఎముకు లిరగొట్టించలేదా? పద్దనాభం నాయిడు కూతురుతో యిప్పుడుండడం లేదా?'' ''పోలీసు లొచ్చిం తర్వాత ఏంజేస్తారు?'' ''మాటమాత్రంగా నాకీ కబురు చెబితే నేను నాయుడుతో రాందాసుకి చెప్పించకపోయేవాడినా?'' ''ఇంతకీ మేష్టరు ఏం చేసినాడురా రాందాసూ? పిలిస్తే తప్పురా? నీ మనవరాలికేమై పోయిందిరా? ఎప్పుడూ ఎవ్వరూ గడపమీది కెళ్ళొద్దు పోలీసు లొచ్చిందాకా?'' ''రాందాసూ, వూరికి చాలా మంచిపేరు తెచ్చి నావురా! వయసు ముదిరిపోతే సరేనా? బుద్ధి ముదరాలి.'' ''పాపిష్ఠి ముండ బంగారంలాంటి మనిషిని తినేసింది.'' ''ఎల్లుండ్రా ఎల్లండి''

"రాందాసూ, ఈ అపవాదు నీదేన్రా. నీదే." "రాకరాక ఇస్కూలికి మంచి మేష్ట రొచ్చినా డనుకొంటే—" "మేష్టారూ, ఇంటి కారణా లేమేనా ఉన్నాయా? తల్లీతండ్రి సంబంధాలు బాగున్నాయా?" "రాక్ష సపుముండే తినేసింది, మా దొడ్డమనిషి" "పోస్ట్‌మార్టమ్ చేస్తారా??"

* * *

తల్లి సూరమ్మని కదలనివ్వలేదు. సూరమ్మని ఓదార్చటానికి ఆ పిల్ల స్నేహితురాళ్ళుకూడా రాలేదు. ఆ పిల్లకి ఆరోజు శరీరాన్ని ఒలిచి నరాలన్నీ వూడదీస్తున్నట్లయింది. ఒక్కరూ ఆ పిల్లని చూట్టా నికి రాలేదు. తల్లీ, తండ్రీ, తాతా, నాయినమ్మా, ఇంట్లో వున్నవాళ్ళూ తప్పించి. సూరమ్మకి సంవత్సరం క్రితం నూతిలో పడిపోయి చని పోయిన బ్రాంచి పోస్ట్‌మాస్టర్ పెద్దకూతురు గుర్తుకొచ్చింది. ఆ పిల్లకి వెళ్ళి బసవరాజుని చూడా లనిపించింది. తను ఈ సంగతి ఇంట్లో చెప్పకుండావుంటే యీ ఘోరం జరక్కుండా వుండే దనిపిం చింది. తను మంచిమనిషి నిండు జీవితాన్ని తినేసింది అనిపించింది. తను రాక్షసపుముండ ననుకుంది.

బాధ ఆ పిల్ల గుండెని క్రూరంగా పిండుతోంది.

ఆ పిల్ల కళ్ళనించి రక్తం కారుతోంది.

ఆ పిల్లని చూట్టానికి ఆ పిల్ల స్నేహితురాళ్ళు కూడా, రాలేదు! ...

———